

LŐRINCZ GÁBOR – ISTÓK BÉLA

IRODALMI MÉMEK A MAGYARÓRÁN

1. Bevezetés

Tanulmányunkban az irodalmi mémek magyarórán való felhasználásának lehetőségeit elemezzük. E produktumok nemcsak az irodalmi, hanem a nyelvtani és informatikai (szerkesztéstani) ismeretek elmélyítésére is alkalmasak. A mémalkotó oldalak és az egyszerű képszerkesztő programok segítségével már néhány perc alatt is létre tudunk hozni humoros, frappáns vagy ironikus mémeket. Az irodalmi mémek alkotójuk és befogadójuk számára egyaránt hasznosak: szórakoztatnak és tanítanak egyszerre. Tanulmányunkban az irodalmi mémek mémként való meghatározására egy új, szinte bármilyen képre, szövegre, kép-szöveg együttesre vagy videóra alkalmazható általános mémdefiníciót is bevezetünk.

2. Humor és mémek az oktatásban

Az internetes mémek a relevanciaelmélet „csúcstermékei”. A relevanciaelmélet szerint ugyanis egy kommunikátum annál relevánsabb számunkra, minél nagyobb pozitív hatást gyakorol ránk, illetve minél kisebb erőfeszítést igényel a feldolgozása (Wilson–Sperber 1981: 297). Mivel a mémek a „gyors jókedv” hordozói, az elmélet mindkét feltételét teljesítik. Népszerűségük is azzal magyarázható, hogy minimális erőbefektetés (pár másodperc olvasás) árán pozitív élménnyel jutalmazza a befogadót.

A humoros, frappáns vagy ironikus mémek hozzájárulhatnak a nyelvészeti (szóalkotás-tani, lexikológiai, stilisztikai, szemantikai, pragmatikai, retorikai, szociolingvisztikai stb.) ismeretek elsajátításához, elmélyítéséhez. Schirm Anita szerint célszerű lehet hétköznapi szövegtípusokból – köztük mémekből (szerz. megj.: L. G. és I. B.) – vett humoros nyelvi példákat használnunk a tanórán, azok ugyanis szórakoztatóbbá teszik az ismeretszerzés folyamatát, a megszerzett tudás tartósságát pedig növelik (2013: 57). A digitális generáció számára komfortosabb az internetes kommunikációra jellemző képgazdag környezet a monomediális írott szöveggel teli környezettel szemben (Szerdi 2017: 101). A helyesírás tanításakor használhatjuk például a helyesírási mémeket (ezekről lásd: Sóllyom–Ludányi 2021) az érdeklődés felkeltésére. A mémkészítés és -elemzés fejleszti a diákok kreativitását, illetve elősegíti metapragmatikai tudatosságuk elmélyítését (Schirm 2020: 249). A mémkészítés mint feladat a műelemzést lezáró kreatív „kilépőkártyaként” is szolgálhat (Fegyverneki 2021: 53), a járvány idején pedig feszültségpont-azonosító és -feloldó funkciót tölthet be (Hulyák-Tomesz 2021).

3. Az internetes mémek szűkebb értelmezése (SzÁ és SzV)

Ahhoz, hogy egy képet, szöveget, kép-szöveg együttest vagy videót szigorú értelemben vett mémnek tekinthessünk, három feltételnek kell eleget tennie: (1) terjednie kell; (2) változnia kell; (3) felismerhetőnek kell maradnia. Szerkezeti szempontból az internetes mém mint empirikusan vizsgálható alkotás két komponensből áll (Istók 2018): egy szemiotikai állandóból (SzÁ) és egy szemiotikai változóból (SzV). Az előbbi a felismerhetőségért (pl. egy jól ismert jelenet), az utóbbi pedig az egyediségért felel (értsd: az ismert jelenet egy újabb kontextusba helyezése).

4. Mémek-e az irodalmi mémek? (tágabb értelmezés)

A közösségi oldalakon olyan képekkel, kép-szöveg együttesekkel és videókkal is találkozhatunk, amelyek nem felelnek meg a fenti feltételeknek, ti. nem tartalmazznak ismétlődő (más kommunikátumból is hasonló módon visszaköszönő) komponenszt (SzÁ-t), mégis mémnek tekintjük őket. Egyedül azt várjuk el tőlük, hogy humorosak, frappánsak vagy éppen ironikusak (figyelemfelkeltőek) legyenek, azaz a semlegestől eltérő hatást gyakoroljanak ránk (lásd: relevanciaelmélet). A szigorú megkötések nélküli (tágabb értelemben vett) mémeket a következőképpen definiálhatjuk: mém minden, amit mémnek tekintünk. Tapasztalataink szerint a hétköznapi mémolvasók (ideértve a diákokat is) e megengedőbb megközelítést követik.

Az általunk vizsgált irodalmi mémek is a tágabb értelemben vett internetes mémek csoportjába tartoznak, nem jellemző ugyanis rájuk, hogy a kiemelendő információt (SzÁ) (pl. Ady Endre tizenkét ujj) több különböző kontextusban (SzV) is megjelenítsék.

5. Mémkészítés a tanórán

A mémek olvasásán túl érdemes megismertetnünk a gyermekekkel a mémkészítés alapjait is. Ehhez a könnyen használható angol és magyar nyelvű mémkészítő oldalakat ajánljuk. Ilyen például az [Imgflip.com](#) (W1) és a [Kiszamolo.com](#) (W2) mémgyártó felülete. Két lehetőség közül is választhatunk: vagy az oldalra már feltöltött ismert mémsablonok egyikét, vagy pedig a magunk által feltöltött háttér feliratozzuk. A folyamat három egyszerű lépésből áll: 1. a háttér kiválasztása vagy feltöltése; 2. a háttér feliratozása; 3. a létrehozott mém mentése vagy a mém linkjének a másolása (lásd: 1. ábra). A mémkészítés az irodalmi (Ady Endre verse: *Góg és Magóg fia vagyok én...*), a nyelvtani (homofónia: *van Gogh – Góg*) és az informatikai (multimediális kommunikátum létrehozása digitális eszközökkel) ismeretek elmélyítése mellett az alkotás és a szórakoztatás öröme is jelentheti a diákoknak.

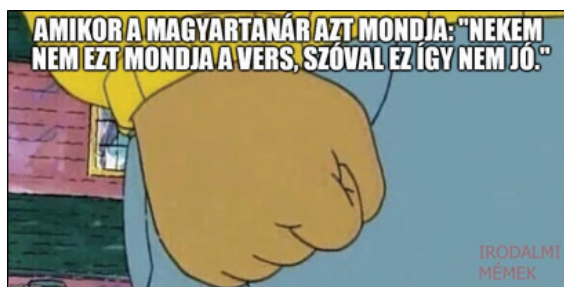

1. ábra: A mémkészítés lépései (a Kiszamolo.com mémgyártó felülete: W2)

6. Irodalmi mémek az interneten

Az általunk ismert legnagyobb irodalmimém-korpusz az *Irodalmi mémek* (W3) és a *Mémek a magyar irodalomért* (W4) nevű Facebook-oldal. Míg az előbbi felület célközönsége a diáktársadalom, addig az utóbbi jórészt a felnőtt irodalomkedvelőket szólítja meg. Az irodalmi mémek iránti igényt jelzi a diákoknak készült oldal követőinek a magas száma, amely 2021 első felében 40 ezer körül mozog. Kreatív (pl. verseken alapuló mémes) megoldásokat találunk még Lackfi János költő Facebook-oldalán (W5, lásd: #lackfimem), a különböző mémkészítő (W1), illetve -népszerűsítő oldalakon (W6, W7, W8), valamint a videómegosztó portálokon (W9, W10).

Az alább ismertetett mémeket öt csoportba lehet sorolni. Az elsőbe tartoznak azok, amelyek az irodalmi művek elemzésének, értelmezésének folyamatára reflektálnak (lásd: 2. ábra).

2. ábra: A műelemzés nehézségei (W3, W1)

A műelemzésnek az irodalomoktatás egyik sarokkövének kellene lennie, ám sokszor még ma is kimerül abban, hogy a tanár tényszerűen elmondja a tanulóknak, mire is gondol(hatot)t a költő, amikor az adott művet írta. A fenti mémek arra utalnak, hogy az effajta hozzáállás a mai diákoknak már nem felel meg, hiszen igényelnék, hogy elmondhassák a különböző művekkel kapcsolatos saját gondolataikat, érzéseiket. Mivel azonban erre sok esetben nincs módjuk, hiszen a mű értelmezése során mereven betartandó elveket állítanak eléjük, ezért nagyon távolinak, elefántcsonttoronyba zárt valaminek érzik az irodalmat, amely ezáltal kívül esik az ő világukon.

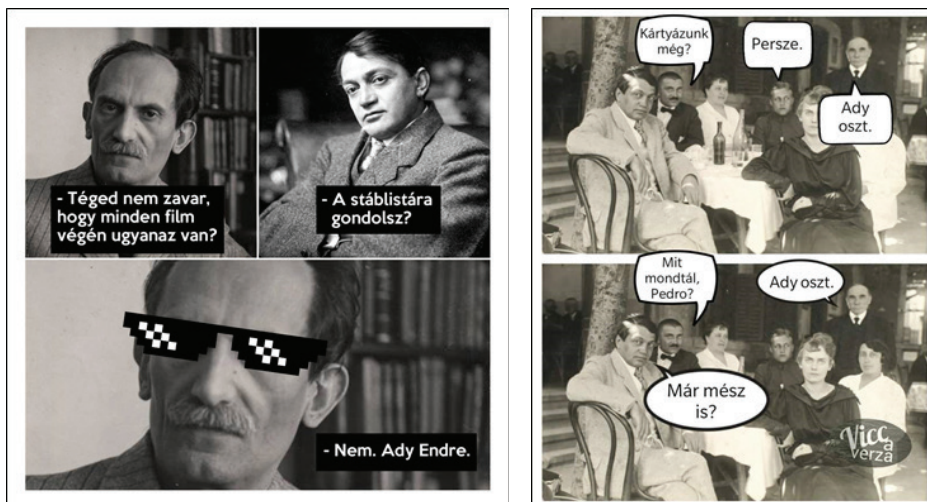
A második csoportba azok a mémek tartoznak, amelyekben jelentés-újraaképződés figyelhető meg, melynek alapja az azonosalakúság (lásd: 3. ábra).

3. ábra: Homonímia a mémekben (W1, W6)

Az Ady-mémekben grammatikai, a Petőfi-mémekben pedig lexikai homonímia figyelhető meg. Az első esetben egy verscím cseng össze a paleolitikus étrend humoros meghatározásával, a másodikban pedig a versírás folyamatának megnevezése a pénzráfordításával. Utóbbi mém azért frappáns, mert a kontextusban egyszerre aktualizálódik mindkét jelentés, emellett pedig a 'verset ír' jelentésű *költ* egyben polyszéma is, melynek 'valótlanosságokat talál ki' jelentése sem zárható ki teljesen az értelmezési horizontból, hiszen a költészetre sokan tekintenek úgy, mint felesleges, alaptalan fecsegésre.

A harmadik csoportban olyan mémek vannak, amelyekben a humor forrása a nyelvi homofónia (lásd: 4. ábra).

4. ábra: Nyelvközi homofónia a mémekben (W6, W7)

A bal oldali mém a magyar és az angol nyelv összecsengésének, pontosabban egy angol szókapcsolat magyar nyelvbe ágyazódásának köszönhetően hoz létre frappáns csattanót: *Ady Endre / a The End-re*. A *minden film végén ugyanaz van* fordulat ugyan elősegíti a megértést, a két nyelvbeli teljesen eltérő íráskép azonban kissé megnehezíti azt. Ezt igazolja az is, hogy a vizsgált mémnek létezik olyan variánsa, ahol azzal segítik a megértést, hogy Ady angolul – de fonetikus átírással – válaszol Babitsnak: *Babits plíz*. A magyaros írásváltozat célja tehát az, hogy felhívja a figyelmet arra, hogy a mém megfejtésének kulcsa a homofóniában rejlik. A jobb oldali mém esetében nem az angol, hanem a spanyol és magyar nyelv elemeinek homofóniája figyelhető meg: *Ady oszt / adióst*. Ebben az esetben azonban a Pedro férfinév biztosítja az akadálytalan megértést, mivel egyértelműen utal a spanyol nyelvre. Ennek a mémnek is megvan a maga variánsa, amelyben szintén egy köszönésforma jelenik meg, ebben az esetben azonban a homofónia nyelven belüli: *a dicső / Ady cső*.

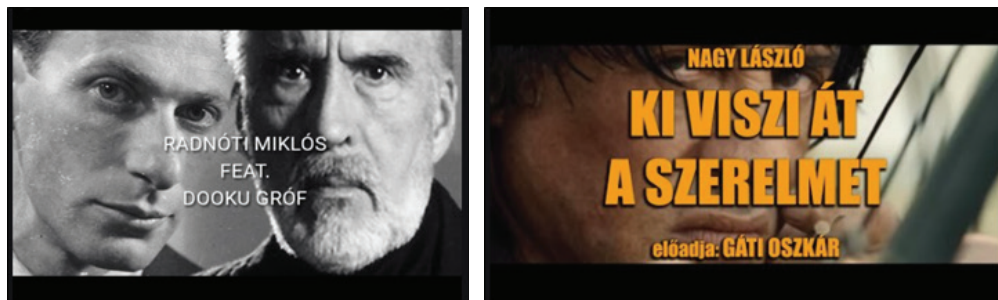
A következő mémcsoport Lackfi János nevéhez fűződik (lásd: 5. ábra), akihez nagyon közel áll a versújraírás (gondoljunk csak pl. az *Apám kakasa* vagy a *Parabola* című verseire).

5. ábra: Intertextualitás a mémekben (W8)

A költő a mémeket tulajdonképpen képversekként értelmezi, amelyek megoldásához már mélyebb (néha a tulajdonképpeni irodalmon túlmutató) háttérismeretekre van szükség: a *Dánia* Arany János *Hamlet*-fordítására, a pálinka pedig Weöres Sándor alkoholproblémáira utal.

Az utolsó csoportba azokat a mémeket soroltuk, amelyeket – jobb híján – mozgómémeknek nevezünk (lásd: 6. ábra). Ezek olyan kép-szóveg kommunikátumok, amelyek hatása egyszerre nyilvánul meg térben és időben.

6. ábra: Mozgómémek – versek másként (W9, W10)

A mozgómémek különlegessége abban rejlik, hogy bennük egy jól ismert filmrészlet kapcsolódik össze egy mindenki által ismert költeménnyel úgy, hogy a verset előadó művész egyben a filmben szereplő színész magyar hangja is. Az első mém esetében szorosabb kapcsolatról is beszélhetünk, hiszen a *Tétova óda* a *csillagrendszerét* szóalak által tematikusan is kapcsolódik a *Csillagok háborúja* című filmsorozathoz. Ez a párosítás egyáltalán nem hétköznapi, ezért gyakorol nagy hatást a befogadóra.

7. Összegzés

Tanulmányunkban az irodalmi mémek magyarórán való felhasználásának lehetőségeit elemeztük a teljesség igénye nélkül. Az irodalmi mémeket a tágabb értelemben vett internetes mémek közé soroltuk (e meghatározás szerint mém bármi, amire mémként tekintünk). Rámutatunk arra, hogy a mémeket a motiváló erejüknek köszönhetően sikerrel alkalmazhatjuk például a homonímia, a homofónia vagy az intertextualitás témaköreinek a tárgyalásakor.

Irodalom

- Fegyverneki Gergő 2021. Hogyan építsünk hidat a Gutenberg-galaxis és a digitális világ között? *Magyaróra* 3/1: 46–57.
- Hulyák-Tomesz Tímea 2021. „Otthonkáció”, avagy a karanténoktatás mémjeinek humora. Humoros alakzatok a karanténmémekben. *Korunk* 32/2: 17–30.
- Schirm Anita 2013. A humor szerepe a nyelvészet oktatásában. In: Vargha Katalin – T. Litovkina Anna – Barta Zsuzsanna (szerk.): *Sokszínű humor*. Budapest: Tinta Könyvkiadó – ELTE Bölcsészettudományi Kar – Magyar Szemiotikai Társaság. 50–58.
- Schirm Anita 2020. Új szövegtípusok a nyelvtanításban – avagy hogyan szeretessük meg a nyelvtant a diákokkal? In: Istók Béla – Lőrincz Gábor – Lőrincz Julianna – Simon Szabolcs (szerk.): *Tankönyvkutatás – fordított tankönyvek – kétnyelvűség*. Komárom: Selye János Egyetem. 233–256.
- Sólyom Réka – Ludányi Zsófia 2021. „A különírást vajon egybe kell írni?” Helyesírás és humor. Nyelvi ideológiák és metakognitív stratégiák. In: Rási Szilvia – Domonkosi Ágnes – T. Litovkina Anna – Nemesi Attila László (szerk.): *A humor ösvényein*. Budapest – Eger: Tinta Kiadó – Líceum Kiadó. 69–82.
- Szerdi Ilona 2017. A lexikális jelentésviszonyok élményközpontú tanítása multimedialis szövegekkel. *Jelentés és Nyelvhasználat* 4: 101–118.
<https://doi.org/10.14232/jeny.2017.1.7>
- Wilson, Deirdre – Sperber, Dan 2006. Relevanciaelmélet. Ford. Bárány Tibor. *Helikon. Irodalomtudományi Szemle* 52/4: 294–336.

Internetes hivatkozások

- W1: <https://imgflip.com/memegenerator> (2021. 03. 10.)
- W2: <https://kizamoloz.com/meme-generator/> (2021. 03. 10.)
- W3: <https://www.facebook.com/irodalmimemek> (2021. 03. 10.)
- W4: <https://www.facebook.com/M%C3%A9mek-a-magyar-irodalom%C3%A9rt-102963054417376> (2021. 03. 10.)
- W5: <https://www.facebook.com/lackfi> (2021. 03. 26.)

W6: <https://femina.hu/terasz/kolteszet-napja-mem/> (2021. 03. 26.)

W7: <https://www.facebook.com/peti.magyar979> (2021. 03. 26.)

W8: <http://diakszogalanta.qwqw.hu/?modul=galeria&a=104936> (2021. 03. 26.)

W9: <https://www.youtube.com/watch?v=jNplf3Vc3FY> (2021. 03. 10.)

W10: <https://www.youtube.com/watch?v=U7sEnH6I9Gw> (2021. 03. 10.)